

SISAK U RANOM SREDNJEM VIJEKU

Neven B u d a k

Članak daje neke osnovne obavijesti o povijesti Siska u ranom srednjem vijeku.

Pisani izvori o povijesti ranosrednjovjekovnog Siska ne govore nam mnogo, a i arheološki su nalazi rijetki, uglavnom slučajni, pa ipak, čak i na temelju tako malobrojnih i ne uvijek jasnih ulomaka možemo stvoriti predodžbu o Sisku kao najvažnijem gradskom središtu jugozapadne Panonije.

Ono što već u prvi mah upada u oči, kontinuitet je imena antičkog grada.¹ Iz toga ne bismo smjeli izvoditi dalekosežne zaključke o nastavljanju gradskog života u stoljećima osvita hrvatske povijesti, ali nam je već i to dovoljno da u Sisku prepoznamo jedno od središta u kojima antički svijet nije u potpunosti odumro ni nakon stoljeća seoba i dramatičnih avaro-slavenkih ratova. Napokon, i drugdje u Panoniji zadržali su se ostaci romanskog stanovništva, pogotovo oko Blatnog jezera.²

Posljednji pisani spomeni kasnoantičkog Siska vezani su uz sisačke biskupe i njihovo prisustvovanje crkvenim saborima.³ Postojanje crkvene hijerarhije, kao i nalazi bizantskog novca 6. stoljeća, znače da je grad preživio predslavenske seobe, te da je najteže udarce zadobio u vremenu između pada Sirmija i slavenskog prodora do jadranske obale, dakle oko 600. godine.⁴ No, iako rijetki i slučajni, arheološki nas nalazi iz 7. i 8. stoljeća uvjeravaju da se život u gradu ipak nastavio, mada se nipošto ne bismo smjeli usuditi nazvati ga gradskim životom.⁵

¹ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925, 279.

² A. Alföldy, *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien*, *Ungarische Bibliothek* 12, 2. Bd, Berlin-Leipzig 1926; M. Koš, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, Ljubljana 1936, 77.

³ U literaturi se redovito navodi da se sisački biskupi posljednji put spominju 530, odnosno 533. godine na crkvenim saborima u Saloni, što ujedno dokazuje pripadnost Siska salonitanskoj metropoliji, iako je prije toga pripadao sirmijskoj. O tome vidi: F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, Zagreb 1914, 160, 164; R. Bratož, *Razvoj organizacije zgodnjekršćanske crkve na ozemlju Jugoslavije od 3. do 6. stoeletja*, *Zgodovinski časopis* 40, 1986/4, 384. U sažetku referata najavljenog za ovaj skup, F. Sanjek je naveo i podatak da se sisački biskup Vindemij spominje još 579. na saboru u Gradu (vidi: Sažeci referata, *Znanstveni skup »Sisak - više od 2000 godina postojanja*, 33). Isti autor o tome ništa ne piše u svojoj sintezi crkvene povijesti *CRKVA I KRŠĆANSTVO U HRVATA*, knj. 1, Zagreb 1988.

⁴ Osim na nalaze novca Justinijana I, Teodorika, Atalarika i langobardske patvorine Justinijanova solida, Z. Vinski je upozorio i na nalaz srebrne kristolike fibule, vjerojatno iz uništenog ženskog groba, što je datira u 6. stoljeću. Vidi: Z. Vinski, *O postojanju radionica nakita starohrvatskog doba u Sisku*, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. serija, sv. 4/1970, 46, 52.

⁵ Z. Vinski, n. dj. 46; andela Horvat, *O Sisku u starohrvatsko doba na temelju pisanih izvora i arheoloških nalaza*, *Starohrvatska prosvjeta*, serija 3. sv. 3/1954, 97.

U nedostatku sustavnih arheoloških istraživanja možemo samo predmnijevati da se novo središte Siscije smjestilo na Pogorelcu, južno od Kupe, tamo gdje je nekada, prije dolaska Rimljana, ležala Segestica. Brežuljak, izdignut nad okolinom, mogao se lakše braniti, a s njega se lako kontroliralo okolno područje, pogotovo plovni putovi. Osim toga, ako je Sisak u kasnijim stoljećima postao najsjevernije uporište hrvatske države u Panoniji, bilo bi logičnije da se zaštitio rijekom prema sjeveru, umjesto da se njome odvajao od zaleđa na jugu. Ne treba, dakako, odbaciti ni mogućnost daljnjeg postojanja naselja s obje strane rijeke.

O kontinuitetu života u ovim mračnim stoljećima svjedoči na svoj način i nalaz kalupa za lijevanje naušnica i privjesaka u obliku križa. Kalup pripada doduše bjelobrdskoj kulturi 11. stoljeća, ali se zahvaljujući njemu može zamisliti nastavak antičkih obrtničkih tradicija i nakon katalizme posljednjeg seobnog vala.⁶

Prodiranje Franaka pod Karlom Velikim prema istoku pretvara panonski prostor u pozornicu dinamičnih političkih zbivanja, u kojima svoje mjesto ima i Sisak kao vjerojatno glavno središte Ljudevita Posavskog. Po prvi puta nakon više od dva stoljeća ime je grada zabilježeno u dokumentima. Opisujući pobunu kneza Ljudevita i ratove što su ih Franci dugo godina i s malo uspjeha protiv njega vodili, franački je kroničar Einhard zapisao da je Sisak bio CIVITAS, znači grad, a ne samo utvrda, CASTRUM.⁷

Iz vremena Ljudevitove vlasti nad Siskom gotovo da i nema materijalnih ostataka. Iznimka su komadići ostruga karoliškog tipa što pripadaju kraju 8. ili početku 9. stoljeća.⁸ U literaturi se ponekad dovode u vezu komadi kamenog crkvenog namještaja, ukrašeni pletrom (danas u Arheološkom muzeju u Zagrebu), inače nesigurna porijekla, s podatkom o zidarima i obrtnicima koje je gradeški patrijarh Fortunat poslao u pomoć Ljudevitu.⁹ Premda je ta ideja zavodljiva, jer pleterni ukras očigledno govori o vezi Siska s oblanim područjem, ulomak pluteja, kao ni ostala četiri komada za koja se s još manje vjerojatnosti može tvrditi da su iz Siska, ne mogu se datirati tako rano. Radije bismo prihvatili da pleterni ornamenti odražavaju čvršću povezanost Siska s Hrvatskom u nešto kasnijem vremenu, na razmeđu 9. i 10. stoljeća.

Privredno oživljavanje grada, kao i uklapanje u trgovačke tokove što su uz Savu ili preko Hrvatske povezivali Sisak s bizantskim svijetom, dokumentiraju i nalazi novca cara Teofila (829-842).¹⁰

No, u svakom slučaju, ostaci kamenog namještaja ukazuju na zametke kršćanstva što se u 9. stoljeću stalo razvijati na rubnim područjima Panonije, u velikoj mjeri pod utjecajem Franaka. Dalmatinsko je svećenstvo na saboru u Splitu 928. godine ponudilo ninskom biskupu Grguru, u zamjenu za ukinutu biskupiju, čak tri biskupske stolice, među kojima i sisačku.¹¹ Sve tri su tada bile upražnjene, ali, ako je vjerovati zapisivaču saborskih zaključaka, dobro napućene i providene brojnim svećentvom.

Danas ne raspoložemo s dovoljno podataka, a da bismo mogli govoriti o kontinuitetu kasnoantičke biskupije, ali ni tu pomisao ne smijemo olako

⁶ Z. Vinski, n. dj, 52.

⁷ F. Rački, Documenta historiae croaticae periodum antiquam illustrantia, Zagreb 1877, 327: »... Liudewitus, Siscia civitate relicta...«.

⁸ Z. Vinski, n. dj, 46.

⁹ F. Rački, Documenta, 325; Vinski, n. dj, 47; A. Horvat, n. dj, 95; Lj. Karaman, O umjetnosti srednjeg vijeka u Hrvatskoj i Slavoniji, Historijski zbornik I, 1948, 105-110.

¹⁰ D. M. Metcalf, Coinage in the Balkans, Institute for Balkan Studies, No 80, Thessaloniki 1965, 27.

¹¹ F. Rački, Documenta, 195.

odbaciti. Toma Arhidakon, koji inače ne poznaje zapisnike splitskih sabora 925. i 928. godine, zna za postojanje sisačke biskupije nakon što je Ivan Ravenjanin proveo reorganizaciju splitske nadbiskupije.¹² Ne smijemo, napokon, smetnuti s uma ni Einhardov izričaj CIVITAS, kojim se, mada ne dosljedno, označavaju upravo oni gradovi što su bili sjedišta biskupa. Franci su zajedno sa svojom vlašću širili i kršćanstvo, pa bi bilo teško pomisliti da ga nisu poticali upravo u glavnom središtu zapadne Panonije. Tu su njihovi misionari mogli naići i na podršku domaćeg, romaniziranog i pokrštenog stanovništva, koje je preživjelo prethodna stoljeća pustošenja i poganske vlasti. Dodatni poticaj širenju nove vjere među slavenskim stanovništvom morala je dati i integracija grada u hrvatski državni prostor, najkasnije u vrijeme Tomislava, a vjerojatno već i ranije.¹³

Nema sumnje da je Sisak kroz čitavo ranosrednjovjekovno razdoblje bio glavno središte Slavonije i da su tek promijenjeni odnosi političkih snaga, nastali proširivanjem utjecajne sfere Arpadovića na jug, doprinijeli stvaranju Zagreba kao novog žarišta političke i crkvene vlasti. Kako je Kupa bila granica Hrvatske i Slavonije, mađarski su vladari morali oslonac tražiti u naselju što bi bilo bolje zaštićeno od grada na samoj granici dviju pokrajina/država.¹⁴

Tijekom tih mijena vjerojatno je ukinuta sisačka biskupija i zamijenjena zagrebačkom. Premda izravnih dokaza za to nema, posredno se takav zaključak može izvesti iz činjenice da se najstariji posjedi zagrebačkih biskupa nalaze u okolici Siska, oko rijeke Odre sve do ušća Kupe u Savu. Ne zna se točno kada ih je zagrebačka Crkva stekla, ali je u njihovom razgraničavanju sudjelovao sam kralj Ladislav, pošto se jedna od granica posjeda naziva »meta sancti Ladislai regis«.¹⁵ Tu su se morali nalaziti i posjedi sisačke biskupije, što bi značilo da ih je Ladislav, uz neke ispravke, prenio na zagrebačku.

U neposrednoj blizini Siska ističe se kao napose zanimljivo središte Gora (današnje Gore). Prema popisu župa iz 1334, tu se nalazila župna crkva Sv. Marije, a u 13. stoljeću postojale su još i templarska i cistercitska crkva, te crkva Sv. Klementa.¹⁶ Naselje je bilo sjedište arhidakonata, a četiri župne crkve govore o njegovoj važnosti i napučenosti. To, kao i činjenica da se u popisu Ivana Goričkog taj arhidakonatski spominje na prvom mjestu, navelo je N. Klaić na pretpostavku da je Ladislav isprva novu biskupiju smjestio u

¹² Toma Arhidakon, Kronika, Split 1977, 42: »I pošto su propovijedanjem prije spomenutog Ivana i drugih solinskih biskupa kneževi Gota i Hrvata bili očišćeni od zaraze arijanske hereze, osim biskupa Dalmacije, bile su ustanovljene u Slavoniji neke episkopalne crkve; i to sa istoka je bio delmitanski biskup, odakle potječe ime Dalmacija, sa zapada je bio biskup sisački, gdje je nekoć bio biskup blaženi Kvirin mučenik«.

¹³ A. Horvat, n. dj. 95, odbacuje mogućnost postojanja biskupije u ranom srednjem vijeku, te smatra osnivanje zagrebačke biskupije dokazom da sisačka nije ni postojala. Moguće je, međutim, osnivanje nove biskupije protumačiti i time da su Mađari htjeli stvoriti novo središte, kako bi uništili staro, čvršće vezano uz hrvatsko zaleđe. Tome u prilog govori nastojanje zagrebačke Crkve da se ne dovede ni u kakvu vezu sa sisačkom, iako je bila uobičajna praksa novoosnovanih biskupija tražiti legitimitet u starijim, ugaslim (npr. u Splitu i Dubrovniku). Sisački mučenik i biskup Sv. Kvirin gotovo je sistematski izbrisan iz zagrebačkog kalendara i tradicije, da bi ga se uzelo u obzir tek u 17. stoljeću, prilikom »kroatizacije« kalendara. Vidi o tome: Horvat, n. dj. 95-96, i tamo navedenu literaturu.

¹⁴ O toj granici vidi: N. Klaić, O Pokuplju kao vjekovnoj krajini između Jadrana i Panonije, ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA NA KARLOVAČKOM I SISACKOM PODRUČJU, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, sv. 10, 1985, 189-197.

¹⁵ N. Klaić, Zagreb u srednjem vijeku, Zagreb 1982, 308-309; L. Dobronić, Topografija zemljišnih posjeda zagrebačkih biskupa prema ispravi kralja Emerika iz godine 1201, Rad JAZU 283, 1951.

¹⁶ J. Buturac, Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, Starine JAZU 59, 1984, 46-48; M. Kruhek - Z. Horvat, Utvrde banske krajine od Karlovca do Siska, ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA NA KARLOVAČKOM I SISACKOM PODRUČJU, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, sv. 10, 1985, 172-174.

Goru, a ne u Zagreb.¹⁷ Na sličnu su ideju već i ranije dolazili neki drugi autori,¹⁸ a svakako je točno da je Gora bila drugo po važnosti središte zagrebačke biskupije.¹⁹ Ne bismo smjeli neoprezno u gotovo nestalom naselju vidjeti prvo sjelo zagrebačkih biskupa, ali je možda moguće pomišljati da je u Gori, zaštićenoj Kupom i Petrinjom, pred mađarskim naletima potražio utočište sisački biskup. Sv. Petar i Sv. Klement, titulari dvaju župnih crkava u Gori, mogli bi ukazivati na njihovu relativnu starost (9. stoljeće?).

Već spomenuti nalaz kalupa za lijevanje nakita svjedoči da je Sisak i u 11. stoljeću zadržao svoju važnost. Radionice tog tipa postojale su, koliko znamo, u slavenskom svijetu samo u većim gradovima (Krakov, Kijev).²⁰ Grobni prilozi govore o sporom prodiranju mađarskih utjecaja, što se očituje, među ostalim, i u potpunoj odsutnosti mađarskog novca. Po tome se Sisak i njegova okolica bitno razlikuju od istočne Slavonije, te valjda i u tome leži jedan od uzroka njegova zapostavljanja pod novom, ugarskom vlašću.

U novonastaloj državi započela je stagnacija ovog važnog središta i njegovo postupno pretvaranje u malo kaptolsko trgovište.

Z u s a m m e n f a s s u n g SISAK IM FRÜHEN MITTELALTER

In den früheren Jahrhunderten des Mittelalters ist Sisak, dank Mangel an schriftlichem Material und archäologischen Forschungen, von völliger Dunkelheit umhüllt, wodurch es sich übrigens nicht von anderen unseren Siedlungen unterscheidet. Im 9. Jahrhundert kommt es jedoch aus der langwierigen Lethargie. Die Daten, worüber wir verfügen, und auch die materiellen Überreste, sind sehr spärlich, doch sie ermöglichen uns trotzdem, in Sisak den wichtigsten Mittelpunkt des pannonischen Teiles der kroatischen Länder zu erkennen. Die Stadt scheint bis zur Gründung des Zagreber Bistums auch der einzige Mittelpunkt des Christentums gewesen zu sein. Ihre Bedeutung hat sie wahrscheinlich bis zur Veränderung der politischen Lage bewahrt, welche mit dem Übergang Slawoniens unter ungarische Gewalt eingetreten ist, als Zagreb und Bihać als neue Mittelpunkte erscheinen.

Soll die außerordentliche Lage der Stadt einer gewissen Kontinuität ihres Lebens aus der Antike zugeschrieben werden, oder besteht zwischen dem mittelalterlichen und antiken Sisak eine zweihundertjährige Zäsur? Zur Zeit soll keine Annahme verworfen werden, da die Antwort erst in künftigen Forschungen liegt.

¹⁷ N. Kalić, O Pokuplju..., n. dj, 190-191.

¹⁸ D. Kniewald, Najstariji zagrebački red i čin mise, Croatia sacra 19, 1940.

¹⁹ N. Kalić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Zagreb 1975, 501.

²⁰ Z. Visnki, n. dj, 50-51.

UDK 949.75

ISSN 0353-295X

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

R A D O V I

27

U SPOMEN
JOSIPU LUČIĆU

UDK 949.75

ISSN 0353-295X

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

R A D O V I

27

Z A G R E B

1994.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI KOLEGIJ:

Ivo GOLDSTEIN, Dragutin PAVLIČEVIĆ, Mario STRECHA

IZVRŠNI UREDNIK:

Mario STRECHA

PRIPREMA ZA TISAK:

Hrvoje STANČIĆ

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje.

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti i tehnologije.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.